

УДК 32:329.1/6

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.60.40>

ТИПОЛОГІЯ ФУНКЦІЙ ПОПУЛІЗМУ У ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Роман Куліш

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
філософський факультет, кафедра політології
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна*

У статті запропоновано типологію функцій, які популізм виконує в сучасній політичній комунікації. До неї було включено такі функції: делегітимаційну, абсолютної репрезентації, маніхейську та делегітимаційну. Завдяки запропонованій типології стає можливим аналізувати популізм не лише як стиль політичної комунікації чи риторичну стратегію, але і як багатофункціональний інструмент зміни політичного дискурсу, що виливається у структурну перебудову політичної реальності, що її сприймає громадськість.

Розробка типології відбувалась на основі аналізу програмних документів об'єднань, що вперше здобули в Україні та Польщі парламентське представництво у період хвилі популізму 2014–2019 років: «Слуга Народу», «Опозиційна платформа – За життя» та Kukiz'15. Виокремлення популізму ґрунтується на ідеологічному визначенні популізму К. Мудде, операціоналізованому за п'ятьма дискурсивними вимірами, що дозволяють виявити популістські елементи в текстах: опис групи, котру підносять; опис групи, котру принижують; критика політичної дійсності; опис взаємодії між групами; опис бажаної дійсності. Методологічну основу становлять критичний дискурс-аналіз (на трьох рівнях: текстуальному, дискурсивній практиці та соціальній практиці), структурно-функціональний та порівняльний методи.

Результати демонструють, що популізм у програмних текстах функціонує як політична технологія формування нових моделей легітимності, конструювання ідеологічних альтернатив та боротьби за гегемонію в політичному полі через чотири функції, що склали запропоновану типологію – делегітимаційну, абсолютна репрезентація, маніхейська та легітимаційна: перша використовується задля дискредитації державної еліти з метою створити уявлення про необхідність її заміни; друга використовується для створення враження про здатність актора розв'язати політичні проблеми всього суспільства одразу – втілити його загальну волю; за третьою формалізується конфлікт між суспільством та державною елітою, що свідчить про неможливість останньої розв'язувати проблеми першої; четверта використовується задля створення довіри до актора та уявлення про нього як силу, що здатна втілити загальну волю народу.

Ключові слова: популізм, дискурс, типологія, політична комунікація, Україна, Польща.

У сучасній політичній комунікації популізм дедалі частіше виконує не лише ідеологічну чи риторичну функцію, але й стає інструментом стратегічного структурування дискурсу влади [1, с. 27]. Особливо помітною є його роль у фазах політичного оновлення, коли нові актори прагнуть нав'язати альтернативне бачення реальності, делегітимізувати чинну систему й мобілізувати електорат [2]. У хвилі популізму 2014–2019 років цей феномен набув особливої сили у країнах Центрально-Східної Європи, зокрема в Україні та Польщі, де низка політичних сил здобули парламентське представництво, спираючись на популістський дискурс. Попри схожість зовнішньої риторики, змістовне та функціональне наповнення популізму в їхніх програмах виявляється глибоко диференційованим.

Це дослідження має на меті вийти за межі нормативного трактування популізму як «зла» або «спокуси» демократії, натомість інтерпретуючи його як політичну технологію

з конкретними функціональними призначеннями. Автор ставить за ціль розробити типологію функцій, які виконує популістський дискурс у програмних документах партій, що стали парламентськими новачками у період 2015–2019 років і зайняли провідні позиції за результатами виборів. Йдеться про українські партії «Слуга Народу» і «Опозиційна платформа – За Життя» та польське об'єднання Kukiz'15. Таке порівняння дозволяє поглянути на популізм не як на уніфіковану форму політичного стилю, а як на багатофункціональний інструмент, який адаптується до різних політичних контекстів, національних наративів і очікувань виборців.

Використання популізму у політичній комунікації вивчали Ернесто Лаклау, Кас Мудде, Бенджамін Моффітт, Рут Водак, Теун А. ван Дейк, Маттейс Родуейн, Чітске Аккерман, Крістіан Норочел, Даніеле Альбертацці, Дункан МакДонелл, Тетяна Бондаренко, Володимир Кулик, Олексій Гарань, Олег Дем'янюк, Оксана Шевчук, Юрій Шайгородський, Наталія Степко, Ганна Малик. Проте вони не пропонували типологію функцій, які виконує популізм у політичній комунікації.

Метою цього дослідження є запропонувати типологію функцій, які популізм може виконувати у політичній комунікації. Для аналізу були відібрані програми українських та польських політичних об'єднань, котрі були вперше представлені у парламентах за підсумками загальнонаціональних виборів під час другої хвилі популізму – у 2015–2019 роках, увійшовши до трійок за найбільшою кількістю отриманих мандатів – «Слуга Народу», «Опозиційна платформа – За Життя» та Kukiz'15.

Визначаючи теоретико-методологічні засади ми керувалися ідеологічним визначенням популізму К. Мудде [3], операціоналізувавши його за п'ятьма вимірами, котрі можна простежити у політичній комунікації: 1) опис групи, котру підносять; 2) опис групи, котру припиняють; 3) критика політичної дійсності; 4) опис взаємодії між групами; 5) опис бажаної дійсності. У дослідженні застосовано **три методи** – критичного дискурс-аналізу, структурно-функціонального та порівняльного. Критичний дискурс-аналіз здійснювався на трьох рівнях, моделлю Н. Ферклофа: текстуальному (лексика, риторика, синтаксис), дискурсивної практики (жанрові трансформації, інтертекстуальність, стратегії відмежування) та соціальної практики (зв'язок із політичною кризою, фрустраціями, колективною пам'яттю) [3, с. 85–215]. Дискурс популізму розглядався як форма боротьби за гегемонію, тобто нав'язування власного розуміння політичної дійсності. Структурно-функціональний метод визначався для встановлення ролей лексичних одиниць, що свідчили про популізм. Порівняльний метод використовувався для визначення різниці між функціональним призначенням вживаних лексичних одиниць, що свідчили про популізм.

Результати дослідження. У програмі партії «Слуга Народу» чітко простежуються численні функції популізму, які виконують не лише мобілізаційну роль, а й конструюють уявлення про «народ» як єдине джерело легітимності, формують дихотомії та легітимують політичну зміну через дискурсивне руйнування старої системи.

Передусім простежується *функція делегітимації*, що полягає у риторичі радикального розриву з минулим і запереченні авторитету чинної державної еліти. Теза «Україна потребує кардинальних змін» і констатація, що «стара політична система, система корупції, брехні та свавілля, не хоче й не здатна змінитися», засвідчують спробу встановити чітку межу між «старим режимом» і новими агентами змін. На противагу відбувається легітимація нової політична сили як носія волі народу та єдина альтернатива системі, яка «не здатна змінитися».

Популізм тут також використаний для *гомогенізації* в супергрупи «народу» та «системи». Перша постає як морально єдиний суб'єкт, а не складена сукупність

різних соціальних груп, однаково зраджений політиками. Друга також подана як єдиний суб'єкт – з однаковими повноваженнями, відповідальністю за втілення політичних рішень, а не сукупність груп, з різним рівнем можливості.

Редукціоністська функція популізму проявляється через оціночні формули, що таврують інститути та практики минулого, а складність розв'язання політичних проблем зводиться до моральної простоти. Наприклад, «знищимо фармакологічну мафію» або «здійснимо радикальне очищення та перезавантаження прокуратури» є прикладами етичної дихотомізації, в якій стара система не просто неефективна – вона аморальна, злочинна, а отже має бути викорінена. Складні соціальні та економічні виклики зводяться до легко зрозумілих причин і рішень: винувата «мафія», «корупція», «старі еліти», а вирішення – «знищити», «перезавантажити», «очистити».

Далі, *функція посередництва між народом і владою* знаходить втілення у дискурсі про демократичні інструменти прямого впливу на політичні рішення. Ідеї «народного вето», референдумів, відкритих списків та електронного голосування постають як засоби повернення влади «справжньому» народу. Це є типовим прикладом популістської логіки представлення, коли політична сила позиціонує себе не як частина представницької системи, а як її трансформатор від імені народу. Зокрема, обіцянки на кшталт «скасуємо недоторканність народних депутатів» і «запровадимо механізм відкликання депутатів, які втратили довіру виборців», відображають уявлення про безпосередній зв'язок між виборцем і владою, без посередників.

У риториці «Слуги Народу» чітко фіксується *утопічна функція* популізму, яка проявляється у формулі «Країна Мрії». Концепт мрії – це телеологічний орієнтир, що мобілізує виборця не навколо конкретного ідеологічного проекту, а довкола образу бажаного майбутнього. Обіцянки «вищого за середньоєвропейський рівня доходів», «найкращих умов для бізнесу», «системи профілактичної медицини» – все це створює політичну уяву, де нація звільнена від усіх поточних недоліків.

Також простежується *легітимізаційна функція*, яка виражається у відсиланні до мандату президента Зеленського: «це підтвердило голосування за Володимира Зеленського». Тим самим виборче волевиявлення подається як акт епохального оновлення, який має бути логічно продовжений через парламентську перемогу. У цьому сенсі легітимність програми базується не на процедурі чи партійній традиції, а на харизмі лідера та мандаті, отриманому «від народу» [5, с. 9].

У програмі партії «Опозиційна платформа – За життя» виявляємо багаторівневу популістську риторику, яка виконує низку ключових функцій, спрямованих на утвердження гегемонії цієї політичної сили у публічному дискурсі. Аналіз цього тексту дозволив виокремити такі дискурсивні функції використання популізму у ньому: абсолютна репрезентація, маніхейство, інтегративна.

Функція абсолютної репрезентації є основною у популістському дискурсі партії, і вона виражається через твердження про виключне право говорити від імені «українського народу». Політична партія декларує текст як «Чесний суспільний договір між партією «Опозиційна платформа – За життя» та українським народом». Це твердження не просто визначає партію як одну з політичних сил, а претендує на її статус єдиного справжнього речника народу, заперечуючи легітимність політичних конкурентів.

Функція маніхейства, або моральної дихотомії чітко проявляється у побудові опозиції між «народом» і «елітою», де остання зображена джерелом всіх лих. Формулювання на кшталт «п'ять років влада систематично порушувала права і обмежувала свободи мільйонів українських громадян» і «політика мовних заборон та утисків... принижувала честь

та гідність людей» спрямовані на моральну дискредитацію державної еліти, протиставленої чесному, єдиному і скривдженому народу. Ця опозиція не лише мобілізує емоції, але й делегітимує чинні політичні інститути.

Інтегративна функція виявляється у повторюваній риториці національного єднання. Мета – подолання уявних внутрішніх ліній розлому: «політика примирення та згоди, яка дозволить об'єднати українців від Заходу до Сходу», «зшити країну». Це спрямовано на рефреймінг поділеного суспільства у вигляді уніфікованої політичної одиниці, що легітимує курс на подальшу централізацію під егідою цієї політичної сили [6, с. 4].

У політичній програмі партії Kukiz'15 виразно виявляються кілька ключових функцій популізму: делегітимації, мобілізації, абсолютної репрезентації, трансформації, етично-реставраційна. Ці функції спрямовані на переосмислення відносин між народом і владою, що відповідає структурі популістського світогляду, згідно з яким «чистий народ» протиставляється «корумпованій еліті».

Насамперед, простежується *делегітимаційна функція* популізму, яка полягає у радикальному відмежуванні народу від чинної еліти та повному запереченні її легітимності. Ключова теза «Oderwana od problemów Narodu pasożytnicza klasa polityczna» («Відірваний від проблем Народу паразитичний політичний клас») акцентує на паразитарному характері державної еліти, що «zawłaszczone przez skorumpowanych i nieudolnych polityków» («привласнене корумпованими й бездарними політиками»). Таким чином, державна еліта постає не просто як неефективна, а як загроза самому існуванню національного організму: «Obecna polska klasa polityczna jest jak rak na zdrowej tkance Narodu» («Сучасний польський політичний клас – це як рак на здоровій тканині Народу»).

Другою є *мобілізаційна функція*, яка виявляється через заклики до негайної дії, зокрема у формі політичного повстання народу проти еліти. Використання дієслів у наказовому способі – «Musimy im odebrać nasze państwo!» («Ми маємо забрати у них нашу державу!») – вказує на апеляцію до емоційної єдності та готовності до боротьби. Такі формулювання активізують почуття колективної обуреності та справедливості, що має стати основою дії: «Musimy przekonać nasz podzielony Naród do tego, żeby nie dał się dłużej dzielić i na powrót, trwale zjednoczył się dla wspólnego celu» («Ми маємо переконати наш розділений Народ у тому, щоб він більше не дозволяв себе розділяти й знову, назавжди об'єднався заради спільної мети»).

Репрезентативна функція популізму полягає у твердженні, що саме мовці або партія є автентичним втіленням народної волі. Це видно у формулі «Jesteśmy głosem Narodu, który się obudził i chce odzyskać kontrolę nad swoim państwem» («Ми – голос Народу, який прокинувся і хоче повернути собі контроль над власною державою»). Мовці приписують собі моральну і політичну монополію на представництво, що підсилюється порівнянням із рухом «Солідарність» – «to my jesteśmy najbardziej autentyczną od czasów narodzin Solidarności, bo wychodzącą wprost ze społeczeństwa, siłą polityczną» («Ми – найавтентичніша з часів народження «Солідарності» політична сила, адже виходимо безпосередньо з народу»). Це не лише відновлює історичний наратив героїчного протесту, а й позиціонує партію як єдину легітимну силу у сучасному політичному полі.

Особливо вирізняється *трансформаційна функція*, яка пропонує не просто зміну персонального складу еліти, а перебудову політичної архітектури держави: «Dlatego naszym pierwszym i podstawowym celem jest zmiana Konstytucji RP» («Тому нашою першою й основною метою є зміна Конституції Республіки Польща»). Йдеться про створення нової політичної системи, в якій «władza zwierzchnia... ma należeć tylko i wyłącznie do Narodu» («Верховна влада... має належати тільки й виключно Народові»). Популістський дискурс

тут не обмежується критикою, а подає цілісний альтернативний порядок, де реальні інститути – парламент, уряд, референдум – повинні працювати як механізми безпосередньої влади народу: «Tylko w ten sposób doprowadzimy do wyłonienia rządu odpowiedzialnego przed obywatelami... tylko tak przywrócimy państwo obywatelom!» («Лише таким чином ми зможемо сформувати уряд, відповідальний перед громадянами... тільки так ми повернемо державу громадянам!»).

Фінальною функцією є *етично-реставраційна*, що апелює до морального оновлення публічної сфери. Ідея «rewolucji etycznej» («етичної революції») виражає віру в те, що політична зміна має починатися з морального очищення: «najważniejszą kwalifikacją do rządzenia jest kwalifikacja moralna» («Найважливішою кваліфікацією для управління є моральна кваліфікація»). Цей мотив моральної реконструкції не тільки делегітимізує чинну еліту, але й створює образ ідеального майбутньої державної еліти – «uczciwych, kompetentnych i godnych szacunku ludzi» («чесних, компетентних і гідних поваги людей») [7, с. 3–5].

Виокремивши унікальні функції, що згадувалися в аналізі кожної з представлених у дослідження програм, та звівши їхню назву до спільної, ми склали таку типологію функцій популізму: делегітимаційна, маніхейську, абсолютної репрезентації, легітимаційна. Де: *делегітимаційна* використовується задля дискредитації державної еліти задля створення уявлення про необхідність її заміни; *абсолютної репрезентації* використовується для створення враження про здатність актора розв'язати політичні проблеми всього суспільства одразу – втілити його загальну волю; *маніхейську*, за якою формалізується конфлікт між суспільством та державною елітою, що свідчить про неможливість останньої розв'язувати проблеми першої; *легітимаційна* використовується задля створення довіри до актора та уявлення про нього як силу, що здатна втілити загальну волю народу.

Висновки. Дослідження показало, що популізм виконує багатофункціональну роль, не зводячись до суто мобілізаційного чи демагогічного інструменту. Їхнє поєднання утворює унікальні конфігурації, що відповідають контекстуальним умовам формування політичного порядку денного в Україні та Польщі. Виведено таку типологію функцій, що виконує популізм у політичній комунікації. Її склали: делегітимаційна, маніхейську, абсолютної репрезентації, легітимаційна.

Типологія була запропонована на основі результатів аналізу програм політичних об'єднань України та Польщі, що були вперше представлені у парламентах за підсумками загальнонаціональних виборів під час другої хвилі популізму – у 2015–2019 роках, увійшовши до трійок за найбільшою кількістю отриманих мандатів – «Слуга Народу», «Опозиційна платформа – За Життя» та Kukiz'15.

Таким чином, популізм постає не лише як реакція на політичну кризу чи інструмент електорального успіху, а як комплексний механізм конструювання політичної реальності. Він дозволяє партіям не лише критикувати наявний лад, а й формувати нову нормативну візію, в якій політична зміна виглядає не лише можливою, а й морально необхідною. Запропонована типологія функцій популізму створює підґрунтя для подальших порівняльних досліджень, здатних виявити закономірності використання популістського дискурсу у різних національних і політичних контекстах.

Список використаної літератури

1. Cap, P. Faces of Populism in the Rhetoric of Leadership: How Conflict Talk Wears Out. Discourses on Culture, 2024, Vol. 22, Issue 1, pp. 125–156. DOI: <https://doi.org/10.2478/doc-2024-0011>.

2. Aytaç S.E., Çarkoğlu A., Elçi E. Populist Appeals, Emotions, and Political Mobilization // *American Behavioral Scientist*. – 2024. – DOI: 10.1177/00027642241240343.
3. Fairclough N. Critical discourse analysis. Routledge, 2013. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315834368>.
4. Mudde C. The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*. 2004. Т. 39, № 4. С. 541–563. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.
5. Передвиборча програма політичної партії «Слуга народу». Урядовий кур'єр. 2019. 11 лип. С. 9.
6. Передвиборча програма політичної партії «Опозиційна платформа – За життя». Урядовий кур'єр. 2019. 11 лип. С. 4.
7. Kukiz'15. *Strategia Zmiany*. 2015.

TYPOLOGY OF POPULISM'S FUNCTIONS IN POLITICAL COMMUNICATION

Roman Kulish

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Faculty of Philosophy, Department of Political Science
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine*

The article proposes a typology of the functions that populism performs in contemporary political communication. This typology includes the following functions: delegitimizing, absolute representation, manichean, and legitimizing. The proposed typology makes it possible to analyze populism not only as a style of political communication or a rhetorical strategy but also as a multifunctional instrument for transforming political discourse—an instrument that ultimately leads to a structural reconfiguration of the political reality as perceived by the public.

The typology was developed on the basis of an analysis of the programmatic documents of political associations that first gained parliamentary representation in Ukraine and Poland during the populist wave of 2014–2019: Servant of the People, Opposition Platform – For Life, and Kukiz'15. The identification of populism relies on Cas Mudde's ideological definition of populism, operationalized through five discursive dimensions that allow the detection of populist elements in texts: the description of the group being elevated; the description of the group being denigrated; criticism of the political status quo; portrayal of interaction between groups; and depiction of the desired reality.

The methodological foundation is based on critical discourse analysis (at three levels: textual, discursive practice, and social practice), as well as structural-functional and comparative methods.

The results demonstrate that populism in programmatic texts functions as a political technology for generating new models of legitimacy, constructing ideological alternatives, and competing for hegemony in the political field through four main functions comprising the proposed typology: delegitimizing, absolute representation, manichean, and legitimizing. The first function is used to discredit the state elite in order to create the impression of its necessary replacement; the second aims to present the political actor as capable of solving all societal problems at once – embodying the general will; the third formalizes the conflict between society and the state elite, highlighting the latter's incapacity to address the former's concerns; the fourth serves to build trust in the actor and frame them as a force capable of realizing the collective will of the people.

Key words: populism, discourse, typology, political communication, Ukraine, Poland.